különbségről, semmint tévedésről van szó; az értelmezésről pedig azért lehet vitatkozni, mert itt van miről: a kötet mögött álló koncepció és szakismeret láthatóan a fordításokra is kiterjed, melyek megoldásai általában átgondolt döntéseken alapulnak. Gyakorta nagyon nehéz és stilárisan nagyon magas színvonalú szövegeket sikerült pontos és jól olvasható, sőt sokszor kimondottan szép magyar prózába átültetni. Vannak persze sikerületlenebb fordulatok, nehézkesebb megoldások, de sem ezek, sem a színvonal esetenkénti ingadozása nem zavarja az olvasást, és nem bontja meg azt a nyelvi egységet, mellyel e régi szövegeket magyarították.

Visszatérve az előbbi gondolathoz, más módon, de szintén a kötet mögött álló szemlélet értelmezésének szükségességét jelzi Mary Wollstonecraft esete. A feminizmus anyja főként a francia forradalom szabadságeszményébe vetett hitével illeszkedik a kötet romantikaképébe. Azt is olvashatjuk róla, hogy tájleírásai „a Legfőbb Lény jelenlétét keresik és vélik megtalálni", s hogy számára a fenséges tapasztalatában a képzelet „a szubjektum és objektum közötti distinkció teljes feloldását" teszi lehetővé (48–49. old.). A tőle közölt szövegekben azonban sem ennek, sem az apokaliptikus beszédmódnak nincs nyoma; a nők helyzetét elemző soraiból a romantikával egyébként implicite szembeállított felvilágosodásnak a rációba vetett hite sugárzik. Azon a döntésen túl, hogy épp ezek a szövegek szerepeljenek Wollstonecrafttól, az előszó is módot ad arra, hogy kérdőre vonjuk a koherens romantikaképét. Péter Ágnes rámutat, hogy „Wollstonecraft volt az első, aki meglátta a kapcsolatot Burke esztétikai és politikai eszméi között" (10. old.), ám ez azon vád kapcsán történik, hogy Burke cserbenhagyta a szabadság eszméjét, és retorikájával elhomályosította azokat az észérveket, amelyeknek meg kellett volna gátolniuk, hogy a régi rend védelmében lépjen fel. Ha Burke „romanticizmusát" a fenséges sötétebb árnyalatai indokolják, s ha a szép és a fenséges szembeállításának retorikai alkalmazása Wollstonecraft számára politikai szemfényvesztés, akkor kérdés, hogy összetarthat-e a Wollstonecraft által is képviselt romantikus szabadságeszmény és a Burke fenséges-fogalmában megfogalmazódó esztétika. Ugyanígy felmerülhet az a kérdés is, hogy ha Wollstonecraft szabadságeszménye kapcsolódik a felvilágosodás azon hitéhez, hogy a ráció megszabadíthat az előítéletektől, akkor vajon az univerzalizmus ezen változatának nem épp folytatása, új verziója-e a képzelet megváltó erejébe vetett romantikus hit univerzalizmusa, nem pedig annak valamiféle vizionárius ellenpólusa.

Számomra a legérdekesebb olvasmányélményt Dorothy Wordsworth naplói jelentették. A költő húgáról az előszóban azt olvashatjuk, hogy írásai „közvetlen egyszerűséggel" ünneplik „a természetből fakadó érzéki gyönyörűséget", mégis „látnoki fény" dereng bennük (50. old.); a szemelvényekben azonban feltűnő gyakorisággal találkozunk valami szorongató rosszulléttel („Williamet rosszullét környékezte… William rosszul aludt… Fáradt voltam, rosszkedvű… C[olerdige]. sápadtan érkezett… William rosszul érezte magát, én pedig rosszkedvű voltam" stb.). Ha feltesszük is, hogy e naplók is a természet szemléléséből merített látnoki erőt példázzák, nem lehet nem észrevenni, hogy a romantika ezen szelleme erős rosszkedvet áraszt, és nehezen hihető, hogy a képzelet ereje – mely, származzék bár az elméből vagy a természetből, állítólag a romantikusok által a világnak kínált gyógyír – enyhített volna ezen. Az olvasó megint arra a következtetésre juthat, hogy a romantika természete nehezen rendszerezhető az önképe alapján. Pedig egy helyütt Dorothy maga is rendszerezni vágyik a természet gyógyító erejét, s így kiált: „Ó, ha egy füvészkönyvünk lehetne!" (174. old.) A romantikának azonban nincs füvészkönyve, ha másért nem, hát mert saját gyökerei és hajtásai is láthatók úgy, hogy természetének akár koherenciáját, akár gyógyító erejét megkérdőjelezhessük.

A kötet legfőbb jellemzője és erénye, hogy ezt nem fedi el: bár egy jól kitapintható álláspontot képvisel (s e nélkül aligha lehetne egy gazdag irodalmi korszak rövid antológiáját összeállítani), azt is lehetővé teszi, hogy az olvasó rálásson a romantika egyéb lehetséges konstrukcióira. Érzékelteti, hogy a romantikának nincs egyetlen, egyedül igaz képe – hogy bár gondolnunk kell valamit a romantikáról, az mégsem valami, hanem valamilyen, attól függően, hogyan olvasunk, s hogyan látjuk a világot és az irodalmat.

Az ízléses kiállítású könyv egyetlen sajnálatos szépséghibája a kiadói szöveggondozás hiánya: az elütések, a borítót is elérő helyesírási hibák, helyükről elvándorolt szavak, ragok és betűk sokasága. Bízzunk abban, hogy egy második kiadás alkalmat ad a korrigálásukra – ugyanis az antológia már elfogyott a boltokból. Remélem, sikerült érzékeltetnem, hogy ezt még akkor is örömtelinek tartom, ha nem mindenben osztom az előszó sugallta romantikafelfogást.

KOMÁROMY ZSOLT

Bécsy Ágnes: Berzsenyi Dániel

Korona Kiadó, Budapest, 2001. 255 old., á. n. (Klasszikusaink)

Bécsy Ágnes azon kevés irodalomtörténészeink egyike, aki viszonylag keveset ír, de akkor többnyire valami fontosat. Korábbi, Berzsenyi Dániel költészetével kapcsolatos tanulmányai az irodalomtudományi kutatások számára éppúgy jelentősek, mint amilyen elterjedtek a köz- és felsőoktatásban. Vagyis: nem előzmények, és tegyük hozzá, nem tét nélkül való az a várakozás és kíváncsiság, amely Bécsy Ágnes új könyvét övezheti. A Korona Kiadó (egyébként már megszűnt) *Klasszikusaink* című (monográfia-) sorozatában jelent meg, azaz bizonyos kiadói kötöttségeknek (például hogy legyen „Életrajzi kronológia", vagy egységes szempontok alapján összeállított „Bibliográfia" stb.) meg kellett felelnie.

Bécsy Ágnes célja Berzsenyi-képünk újragondolása (9. old.), pontosabban az újragondolás kezdeményezése és megalapozása – vagyis szinte az egyetlen olyan indok, ami miatt ér-

demes újabb könyvet szentelni Berzsenyinek. Bécsy két fontos problémát tárgyal, eltérő hangsúlyokkal: Berzsenyi szerzői megítélésének hagyományát, illetve a Berzsenyi-szövegvilág egy ismert, de a poétikai megközelítésekben kihasználatlanul maradó jellegzetességét, a „motivikus ismétlődést". Láthatóan csupán egy-egy, de annál fontosabb szegmensét gondolja újra a Berzsenyi megítélésével és költészetével kapcsolatos kérdéseknek.

Mi teszi szükségessé az „újragondolást", és hogyan valósítható meg? Bécsy Ágnes szerint elterjedt és népszerű Berzsenyi-képünk tulajdonképpen Berzsenyi költészetének és mentalitásának különbségéből, pontosabban a költői és a literátori funkcióknak a mindenkori megítélésben felmutatott ellentmondásosságából táplálkozik. A zseniális költőről és a hipochondriás nemesről szóló, a fenti dichotómiát folyton újratermelő elbeszélések jól hangzó, de alapjában véve hamis, bódító téveszmék, mivel Bécsy szerint ez a Berzsenyi-imago csupán a mindenkori megítélés önreprezentatv, inkább *idio*logikus, mintsem *ideo*logikus" mintája (9. old.). Ha ez így van, jogos a hagyományt destruálni kívánó szándék, és érthető az annak ellenében kibontakoztatni kívánt Berzsenyi-kép mássága is.

A hagyomány destrukciója valójában elmarad. Az első fejezet vázlata az idiologikus elbeszélésekről elsősorban arra szolgál, hogy megteremtse azt a retorikai szituációt, pontosabban oppozíciót, amelyben elhangzik majd Bécsy Ágnes (nem metaforikus értelemben vett) *ellenbeszéd*e. Bécsy ugyanis a rendelkezésére álló adatok (peranyag, 35. old.) alapján éppen az ellenkezőjét kívánja bebizonyítani annak, amit a hagyomány állít. Berzsenyi álláspontját, alkotás-lélektani szituációját (36. old.) rekonstruálva, kisajátítva akarja, ha nem is megvédeni, de újra és másképpen (szisztematikusan és tendenciózusan) elbeszélni, és ezzel fel is számolni a félelmetes és megbabonázó ambivalenciát, azaz a költőt és költészetét mintegy kettévágó felemás megítélést (34. old.). Bécsy akciója mindenképpen szokatlan és meglepő: a látszatobjektivitás igazságosztása helyett nyíltan és következetesen képvisel egy deklaráltan egyoldalú álláspontot (az alperes, azaz „Berzsenyi ellenbeszéde"), s alkalmaz a maga szabta határokon belül egy korrekt meggyőzési stratégiát. Szándékai világosak, nyelve szép, elbeszélése (ellenbeszéde) kerek egész, vagyis a klasszikus retorikai követelmények alapján szinte támadhatatlan. Meggyőzi az olvasót, hogy ez a példaadó nagy költő mégsem volt mentális, morális és patológiai zárvány kora irodalmi életében (35. old.), hogy az ihletett poéta és az irodalom messzehatásain töprengő »somogyi Kazinczy«: rokonok, s az utóbbiban csak az a szellem munkál, amivé az előbbi formálta (122. old.).

Oda volna ezzel egy jó kis hagyomány? Nem tudom. Mint ahogyan azt sem értem egészen, miért is kellene megvédenünk (és sajnálnunk) Berzsenyit. Mert persze sajnáljuk (sajnálhatjuk), hogy annyit bántották szegényt, de az az érzésem, hogy az „igazság" kérdése ebben az esetben nem is olyan fontos. Bécsy a szituáció adta elfogultságával azt mindenesetre eléri, hogy ezentúl differenciáltabban sajnál(hat)juk.

Mennyire lehet hatásos ma egy ilyen, leginkább a szellemtörténet elméleti pozícióit idéző elbeszélés? Bécsy Ágnes könyve a posztstrukturalista irodalomtudomány előfeltevései szemszögéből némiképp anakronisztikusnak tűnik. Persze sokféleképpen lehet érvényesen megszólalni. Ha egy mélyen gyökerező (premodern) hagyomány hatásos felszámolása hagyományos (értsd: prestrukturalista) módon is lehetséges (nem tudom), akkor nem mondhatjuk, hogy Bécsy rossz úton járna azzal, amit és ahogyan csinál. Könyve így talán sokak számára a leginkább érthető és megérthető provokáció, még ha inkább provokáció marad is, mintsem klasszikus opus. Persze Bécsy e tekintetben is kellően óvatos: a főszöveg jegyzetei (majd hetven oldal) tulajdonképpen deformálják saját, jól szituált és felépített beszédét is, amit kijelent, azt némi öniróniával máris kimozdítja a jegyzetekben való továbbírással. Ez a tudatosság a második fő rész első mondatában válik igazán egyértelművé: „szellemeket azonban közismerten nehéz agnoszkálni" (123. old.). Az elbeszélő ezzel mintegy kétségbe vonja, amit és ahogyan eddig elmondott, hogy egyáltalán túlléphet-e az irodalomtörténeti fikción, hogy a poétikai olvasat hasznosíthatja-e az ellenbeszédből kibontakozó, újragondolt Berzsenyi-képet. Bécsy világosan látja saját határait és mondandója érvényességét. Ez az önreflexió ment(het)i meg szerintem attól, hogy könyvét anakronizmusként könyveljük el.

A *„Tündér tükörben nyílt nekem a világ…"* címet viselő, utolsó fejezet ígéretes és inspiratív poétikai elemző szempont bevezetésére tesz kísérletet. Berzsenyi nyelvhasználata, illetve ennek a nyelvnek a működésmódja a poétikai elemzés tárgya. Berzsenyi kései önreflexióiból és az egyéni nyelvteremtő aktivitásból (140. old.) kiindulva Bécsy a szövegvilág egyik jellegzetességét, az ismétlődések retorikai alakzatait helyezi a koherens megközelítés középpontjába. A szavak motívumokként való használatának (141. old.) vizsgálata után arra a következtetésre jut, hogy a morfémikus ismétlődések dinamizmusa szimbólumképző funkcióval rendelkezik. Ez a vizsgálati szempont nemcsak az 1808 előtti és utáni szövegvilág koherens megközelítését teszi lehetővé, hanem közelebb vihet Berzsenyi alkotásmódjának megértéséhez (ihletmodelláló szerep) és életműve strukturálásához. Mi több, a motívumelemzés a felismert szimbólumképző funkció miatt a romantikához is közelítheti Berzsenyi költészetét. Ez a fejezet tehát Berzsenyi »sajátos« költői nyelvhasználatából indul ki, elválasztja egymástól a filológiai és a poétikai szempontokat, s ezzel kiiktatja azt a félresiklató faktort, amely Berzsenyi egész irodalmi jelenségének megítélésében leginkább közrejátszott. Bécsy nemcsak saját korábbi álláspontját bírálja felül *(Magány és közösség. Berzsenyi 1808-as pályafordulatának értelmezéséhez)*, hanem megszabadít a Berzsenyi-kutatás azon gyakorlatától, amely a pályaképrajzolás hevében filológiai fikciókkal pótolta kielégíthetetlen adatéhségét.

Bécsy tehát nem gondol arra, hogy az általa konstruált (újragondolt) „Berzsenyi-képet" hozzáigazítsa poétikai olvasatához (vagy viszont). Ez

szerinte nemcsak képtelenül elvont, de egyenesen a naivitásig ideális lenne (124. old.). Persze őt is megkísérti a lehetőség, hogy olyan értelmezői „kulcsot" találjon ehhez a szövegvilághoz, amely (az emlegetett koherencián túl) poétikai kontinuitást teremtene az ismert és nem ismert szövegvilágok közötti filológiai homály helyén (helyett). A megismerhetőség szempontjából szerencsétlenül kettéosztott életműről beszél (140. old.), és poétikai elemző szempontjának kiterjesztésével azon munkálkodik, hogy a személy kettéosztottsága után a poétikai polarizációt is felszámolja. Kérdéses azonban, hogy 1808 valóban cezúra volt-e, vagy csupán egy olyan, a költő–literátor dichotómiához hasonlóan már-már kultikussá váló esemény, amely voltaképp a filológiai kudarc terméke, azon poétikai olvasatok kiskorúságáról árulkodva, amelyek filológiai mankó nélkül képtelenek a mozgásra.

Az anomália hátterében az 1808-as – mint az egyetlen, hiteles autográf – kézirat filológiai tekintélye áll. Csetri Lajos könyve *(Nem sokaság, hanem lélek.* Szépirodalmi, Bp., 1986) óta egyedül ez a kézirat vizsgálható érdemben, ez a kézirat az origója a Berzsenyi-kutatásnak, mivel ezek az úgynevezett ősszövegek még érintetlenek Kazinczy neológiájától és mindennemű atyáskodásától. Csetri és Bécsy is a textológiai értelemben tiszta Berzsenyit kívánja látni, ebből mint az egyedül autentikusból kiindulni, és ide visszaérni. A filológiai és poétikai szimbiózis bunkere hatásos védelmet nyújt a kettéosztott életmű árokszélén, elsősorban persze saját maga képtelensége ellen. Olyan szerzőt és szövegvilágot védelmez (és egyneműsít), amely egyébként korának ebből a szempontból a lehető legizgalmasabb kihívása: Berzsenyi szerzői enigmatikussága és szövegeinek (és köteteinek) kálváriája mindennél jobban árulkodhatna arról a korról, amelyre – talán nem véletlenül – még csak szavunk sincs. A vélt vagy valós textológiai-filológiai korrektségből kiinduló poétikai elemzés persze érvényes lehet, de mindenre már csak pozíciójánál fogva sem adhat magyarázatot.

Bécsy mintha ebben az esetben nem volna eléggé önreflektált: miközben kimondja a filológia csődjét az 1808 előtti életművel kapcsolatban, és jelzi, hogy nem érdemes keverni a filológiai és poétikai szempontokat, érthetetlen módon megtartja azt a polaritást, amely az éppen revideált, szerencsétlen örökség része, vagyis olyan szakadékot kíván áthidalni (123. old.), amely valójában nem létezik. Szerintem egy metaforikus olvasat (ez esetben Bécsy poétikai olvasata) számára a pályaszakaszoló cezúra eleve irreleváns. Bécsy a pályaszakaszt azonban (nem eléggé hangsúlyozottan) egybeköti Berzsenyi 1808-as kéziratos kötetével is: ha így vesszük, valóban beszélhetünk poétikai értelemben vett cezúráról, ez esetben ugyanis valóban több szempontból is egyfajta pályaszakaszként tekinthetünk erre a kéziratra. Ez esetben azonban ugyanígy tekinthetünk a megjelent többi kötetre is. Magyarán az ismétlődések motivikusságát csak akkor tekinthetjük életmű-strukturáló elemnek, ha végképp megszabadulunk az 1808 előtt és után retorikájától, máskülönben a strukturálás (egyéb hiányában) csak újabb dichotómiát hoz létre. Inkább arról lehetne beszélni, hogyan működik a motivikusság és ismétlődés (amire Bécsy egyébként nagyon jól ráérez) az 1808-as úgynevezett őskéziratban és kötetben, a tőle minden szempontból teljesen eltérő első kiadásban (1813) és az autorizáltnak tekinthető, javított és bővített második kiadásban (1816), vagy hogyan strukturálja mindez számunkra érthetően a szövegvilágot.

Bécsy Kölcsey és Berzsenyi eltérő olvasataiból vonja le tapasztalatait az ismétlődések motivikusságáról (ami szerintem a morfémikus és szintagmatikus szintek mellett a szövegek és a szövegek összessége szintjén is tetten érhető). Nyilvánvaló, hogy Bécsy koherens megközelítésre vágyik, de abban már nem hiszek, hogy erre éppen a motívumelemzés jellegzetesen mainak éppen nem (vagy csak cinikusan) mondható módszere a legalkalmasabb. Pláne akkor nem, ha ide Bécsy éppen egy jellegzetesen mai vizsgálati módszer segítségével jut el (vagy vissza), vagyis az olvasásmódok különbségéből rekonstruálja igen alaposan az általa elmondottakat. Ebből ugyanis számomra nem az a tanulság, hogy ilyen motivikus ismétlődések vannak, hanem az, hogy ezeket a motivikus ismétlődéseket két egykorú olvasó (a szerző és a kritikus) egészen eltérően értelmezheti. Az egyidejű olvasásmódok különbségének ez a tapasztalata a történész számára hathatósabb érv a Berzsenyi-szövegek (vagy bizonyos szövegek) romantikus olvashatósága mellett, mintha az ismétlődések szimbólumképző funkciójának éppen ebből szublimált tapasztalatát kívánnánk egy koherens értelmezés kulcsává tenni.

Bécsy magáévá teszi Berzsenyi antiszentimentalizmusát, holott azt is mondhatná, hogy maga Berzsenyi is táplálta ezt a kultuszt (lásd a Bonyhai Grotta esetét), vagyis nézőpont kérdése, ha ugyanakkor, ugyanott, ugyanarról egészen eltérő olvasatok (re)konstruálhatók. Bécsy elbeszélése ezeket a különbözőségeket szépen lefarigcsálja, ami érthető is (koherencia), másrészt viszont éppen ezek a különbségek láttathatnák be velünk azt, hogy miért is nem lehet vagy érdemes egységesítő elbeszéléseket alkotnunk, hogy a rendszerező elme, amely egy fortélyos perbeszédben hatásosan működött, itt szükségképpen a sokat mondó differenciákat halványíthatja.

Ez a Berzsenyi-könyv éppen ott ér véget, ahol egy ígéretesen újnak majd kezdődnie kell – érdemes lesz várnunk Bécsy Ágnes következő könyvére.

ONDER CSABA